

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2019
ΑΡΧΑΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A.1.

α.

1. Λάθος
2. Σωστό
3. Σωστό
4. Λάθος
5. Σωστό

β.

1. «ὁ Ἐπιμηθεὺς ἔλαθεν αὐτὸν καταναλώσας»
2. «ἔρχεται Προμηθεὺς ἐπισκεψόμενος τὴν νομὴν»
3. «Ἀπορία οὖν σχόμενος ὁ Προμηθεὺς»
4. «Τῷ δὲ Προμηθεῖ εἰς μὲν τὴν ἀκρόπολιν τὴν τοῦ Διὸς οἴκησιν οὐκέτι ἐνεχώρει εἰσελθεῖν»
5. «ἐκ τούτου εὐπορία μὲν ἀνθρώπῳ τοῦ βίου γίγνεται»

B.1

Ο Επιμηθέας ήταν τιτάνας, γιος του Ιαπετού και της Ωκεανίδας Κλυμένης. Είναι χαρακτηριστική η σημασία του ονόματος του: Ἐπι-μη-θεὺς (ἐπί + μῆδος) αυτός που σκέφτεται μετά την ενέργεια, επομένως ο μη προνοητικός, ο αστόχαστος («Ἄτε δὴ οὖν οὐ πάνυ τι σοφὸς ὢν ὁ Ἐπιμηθεὺς ἔλαθεν αὐτὸν καταναλώσας τὰς δυνάμεις εἰς τὰ ἄλογα». Με το σχῆμα λιτότητας ή μείωσης («οὐ πάνυ τι σοφὸς») αποκαλύπτεται η απερίσκεπτη δράση του, αφού σπατάλησε όλες τις ιδιότητές χωρίς να φροντίσει για την προστασία όλων των ἐμβίων ὄντων. Ο Επιμηθέας, λοιπόν, ήταν σε θέση να επινοήσει,

όχι όμως και να προνοήσει. Η επινόηση ως πράξη του νου επέτρεψε στον Επιμηθέα να μοιράσει εφόδια και να εξισορροπήσει αντιθέσεις ανάμεσα στα ζωικά είδη. Επρόκειτο όμως για μονομερή πράξη του νου από την οποία έλειπε η κατανόηση, αναγκαία για να προκύψει η δυνατότητα της πρόνοιας, της προβλεπτικότητας.

Επιθυμώντας να προβεί μόνος του στη μοιρασιά άφησε «ἀκόσμητον τό ἀνθρώπων γένος». Έτσι, δεν έμεινε κανένα εφόδιο για τον άνθρωπο από αμέλεια και έλλειψη προγραμματισμού του Επιμηθέα. Ο άνθρωπος έμεινε αδύναμος, χωρίς φυσικά όπλα και εφόδια και ανυπεράσπιστος απέναντι στους κινδύνους που θα τον περιέβαλλαν, όταν θα έβγαινε από τη γη στο φως. Βρέθηκε ως εκ τούτου σε αδιέξοδο («ήπόρει ὅτι χρήσαιτο»). Αυτή τη στιγμή έρχεται και ο Προμηθέας, για να κάνει την επιθεώρηση της μοιρασιάς, σύμφωνα με την πρόταση του Επιμηθέα. Και διαπιστώνει με την επιθεώρηση ότι, ενώ όλα τα άλλα ζώα τακτοποιήθηκαν, ο Επιμηθέας άφησε τον άνθρωπο «τὸν δὲ ἄνθρωπον γυμνόν τε καὶ ἀνυπόδητον καὶ ἄστρωτον καὶ ἄοπλον» (χωρίς τρίχωμα και γερό δέρμα, χωρίς οπλές στα πόδια του, χωρίς στρωσίδια και χωρίς όπλα - κέρατα, γερά δόντια και νύχια.). Και επειδή δεν υπήρχαν πια άλλα εφόδια, έπρεπε να βρεθεί μια λύση, και μάλιστα επείγοντως, αφού πλησίαζε η μέρα της εξόδου του ανθρώπου από τη γη στο φως. Για να μη μείνει λοιπόν ο άνθρωπος χωρίς εφόδια και για να μπορεί να επιβιώσει, ο Προμηθέας συλλαμβάνει και εκτελεί ένα παράτολμο σχέδιο να του δώσει άλλα, ξεχωριστά εφόδια, κλέβοντας τα από άλλους θεούς.

Τέλος, η αντιστροφή των ρόλων των δύο τιτάνων εξυπηρετεί άμεσα την οικονομία του μύθου, καθώς ο Επιμηθέας εκφράζει τη φάση κατά την οποία ο άνθρωπος διαφοροποιείται ως είδος από τα άλλα είδη ζώων έχοντας την ιδιότητα του έλλογου όντος.

B.2

Στην κρίσιμη εκείνη στιγμή για τον άνθρωπο παρεμβαίνει αποφασιστικά ο Προμηθέας, ο οποίος κλέβει τις τεχνικές γνώσεις του Ηφαίστου και της Αθηνάς μαζί με τη φωτιά και τα δίνει στον άνθρωπο. Έτσι ο φιλεύσπλαχνος τιτάνας παρέχει τη δυνατότητα στον άνθρωπο όχι μόνο απλώς να επιβιώσει αλλά και να διαφοροποιηθεί από όλα τα άλλα όντα· δημιουργώντας τεχνικό πολιτισμό και ανώτερη μορφή ζωής.

Συγκεκριμένα το επίθετο «έντεχνος» υποδηλώνει αυτόν που είναι μέσα στα όρια της τέχνης, τον έμπειρο, τον επιδέξιο. Στη φράση «έντεχνος σοφία», η λέξη «σοφία» υποδηλώνει τη σοφία που εμπεριέχει την τέχνη, τη σοφία που συμπορεύεται με την τέχνη, τις τεχνικές γνώσεις. Αρχικά, η έννοια της σοφίας έχει κυρίως να κάνει με τη δεξιότητα και την εμπειρία σε κάποια τέχνη, την αρχιτεκτονική, τη γλυπτική, τη

μεταλλουργία, την ιατρική. Ο προσδιορισμός «έντεχνος» επιτρέπει εδώ στον Πρωταγόρα να διευκρινίσει, επομένως, πως αυτού του είδους τη σοφία εννοεί και όχι αυτή που συνδέουμε με τη γνώση των επιστημών και τη φιλοσοφία, δηλαδή τις θεωρητικές γνώσεις. Ως προς τις καλές τέχνες, η έντεχνη σοφία δεν σχετίζεται με τη σύλληψη της ιδέας ενός καλλιτεχνικού έργου, αλλά με την αναγκαιότητα χρήσης τεχνικών γνώσεων και εργαλείων για τη δημιουργία κάποιων από αυτά (πχ. Αρχιτεκτονική, γλυπτική).

Κατανοούμε, λοιπόν, τον όρο ως τεχνογνωσία, η οποία επιτρέπει στον άνθρωπο να προβεί σε επινοήσεις και εφαρμογές σωτήριες για τη ζωή του που προωθούν την εν γένει παρουσία του στον κόσμο. Ειδικότερα, η τεχνογνωσία συνδέεται με τις τεχνικές δεξιότητες και την κατασκευαστική ικανότητα του ανθρώπου. Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος είναι σε θέση να συλλάβει και να οργανώσει τη διαδικασία της εργασίας, η οποία συμπυκνώνει με τον καλύτερο τρόπο το άλμα του πρώην, απλώς «ζωικού οργανισμού» σε ήδη άνθρωπο που αποδεσμεύεται σταδιακά από τις αλυσίδες της βιολογικής νομοτέλειας και προνοεί για τις επόμενες στιγμές της ζωής του. Συνδεδεμένη με τη διαδικασία της εργασίας είναι η διαδικασία κατασκευής και επινοήσης, καλλιέργειας και αγωγής. Με την κατασκευαστική και επινοητική ικανότητα ο άνθρωπος δίνει υπόσταση στους σχεδιασμούς του και τα ευρήματα του νου του, κατασκευάζοντας σπίτια, σκεύη, εργαλεία, όπλα, αλλά και προβαίνει σε επινοήσεις συμβολικών συστημάτων όπως η γλώσσα, η γραφή, η αρίθμηση, που διευρύνουν τα όρια της ελευθερίας του σε σχέση με τη βιολογική αιτιότητα. Με την καλλιέργεια (γης, γραμμάτων, τεχνών και καλών τεχνών) και την αγωγή διαμορφώνει σκόπιμα τις προϋποθέσεις για παραγωγή έργων και μέσων και για νέες δημιουργίες μέσα από την αξιοποίηση εργαλείων και γνώσεων τεχνικής. Όμως, η συνολική διαδικασία γίνεται συγχρόνως και τρόπος αγωγής της φύσης του, τρόπος εξέλιξης και διαμόρφωσής του, καθώς περιέρχεται στη θέση να ελέγξει τα πάθη του, να τιθασεύσει το ένστικτο και να οργανώσει τις άμυνες του εαυτού του στον αγώνα επιβίωσης.

Σε συνδυασμό με τη φωτιά, δηλαδή την «έμπυρον τέχνην», την πρώτη μεγάλη πηγή ενέργειας που έμαθε να μεταχειρίζεται ο άνθρωπος, τοποθετείται στη βάση όλων των έως τότε τεχνολογικών κατακτήσεων. Ως πηγή ενέργειας υπήρξε αναγκαία συνθήκη, για να οδηγηθεί ο άνθρωπος στα υψηλά τεχνικά επιτεύγματα και να αντισταθμίσει με αυτά τη φυσική αδυναμία του. Η «έμπυρος τέχνη» εκφράζει την εφαρμοσμένη, την κατασκευαστική εκδήλωση της ανθρώπινης δραστηριότητας. Είναι η πρακτική εφαρμογή των τεχνικών γνώσεων κυρίως με τη χρήση της φωτιάς, καθώς είναι γνωστό ότι πολλά υλικά, όπως τα μέταλλα, μπορούν να γίνουν αντικείμενο κατεργασίας με τη χρήση της φωτιάς. Ο Πρωταγόρας, λοιπόν, πρέπει να είχε στο μυαλό του αυτό που

σήμερα ονομάζουμε τεχνολογία, τηρουμένων των αναλογιών. Εννοούμε, βέβαια, μια τεχνολογία προσαρμοσμένη στα μέσα και τις δυνατότητες της εποχής. Με την κλοπή της φωτιάς, που συμβολίζει επιπλέον τη δημιουργικότητα, τη ζωτικότητα και τη φαντασία, αφηφώντας τις άλογες και αυθαίρετες αποφάσεις του Δία, ο Προμηθέας εκφράζει και ενισχύει την ορθολογική πίστη ότι ο άνθρωπος μπορεί με τη γνώση και την πράξη να κυριαρχήσει πάνω στη φύση, να την αλλάξει και να καλυτερέψει τη ζωή του.

Τα δώρα του Προμηθέα συνετέλεσαν στο να αποκτήσει ο άνθρωπος «τὴν περὶ τὸν βίον σοφίαν», χρήσιμες δηλαδή γνώσεις, προκειμένου να αντισταθμίσει τις ελλείψεις των εφοδίων που είχαν δοθεί στα υπόλοιπα έμβια όντα. Ο Πρωταγόρας όμως θεωρεί σκόπιμο να αναφέρει στο σημείο αυτό της αφήγησης ότι ο Προμηθέας δεν μπόρεσε να δώσει στους ανθρώπους την πολιτική τέχνη, το υψηλότερο και καλύτερο δώρο, φυλαγμένο από τον ίδιο τον Δία, αλλά με την πράξη κλοπής περιορίστηκε στο δώρο της τεχνολογίας, ευεργετικό βέβαια, αλλά κατώτερο. Γίνεται σαφές ότι η πολιτική τέχνη είναι ανώτερη κατάκτηση, η οποία στον μύθο χαρακτηρίζει την κοινότητα των θεών και όχι των ανθρώπων, και αποτελεί στοιχείο εξουσίας του Δία απέναντι στους άλλους θεούς και τον κόσμο. Η παρουσίασή τους ως δώρων των θεών και όχι ως ανακαλύψεων του ανθρώπου μπορεί να θεωρηθεί και ως ένδειξη σεβασμού προς αυτούς και προσπάθεια αποφυγής ύβρης εκ μέρους των ανθρώπων.

Ιδιαίτερης σημασίας είναι η άποψη που συνάγεται από τον μύθο και αποδίδεται στον Πρωταγόρα ότι στην προϊστορία του ανθρώπινου γένους προηγήθηκε η κατάκτηση τεχνικής πρόσφορης για τον βιοπορισμό του και ακολούθησε η κατάκτηση της πολιτικής τέχνης. Άρα η κατάκτηση της τεχνικής από τον άνθρωπο, που χαρακτηρίζεται σαν τιτανική πράξη κλοπής, συνέβη σε μια πρώιμη φάση, προκοινωνική και δείχνει τις τότε δυνατότητες του ανθρώπινου πνεύματος. Αντίθετα, η πολιτική ήταν ακόμη απρόσιτη σχεδόν στο ανθρώπινο πνεύμα και κατακτήθηκε σε υστερότερη στιγμή της ιστορίας του ανθρώπου και αφού είχαν διαμορφωθεί οι κατάλληλες συνθήκες.

Οι φύλακες του Δία ήταν η Βία και το Κράτος. Πρόκειται για τα όργανα εξουσίας του Δία. Στον μύθο του Πρωταγόρα συμβολίζουν τη δυσκολία και τις επίπονες προσπάθειες του ανθρώπινου γένους να αποκτήσει την πολιτική τέχνη, τις γνώσεις δηλαδή για την οργάνωση κοινωνιών και για την ανάπτυξη πνευματικού πολιτισμού. Έμμεσα προβάλλει την αξία και τη σημασία της τέχνης που υπόσχεται ότι διδάσκει στους νέους της Αθήνας.

Επομένως, η δυναμική της ιστορίας είναι φανερή. Προηγείται η επίλυση ζωτικών αιτημάτων των υλικών συνθηκών ύπαρξης του ανθρώπου, η οποία στη συνέχεια του επιτρέπει να σκεφτεί για τα επιτεύγματά του, την κυριαρχία του στη φύση και την προαγωγή των συνθηκών ζωής του. Κάθε στάδιο προετοιμάζεται από το προηγούμενο και προετοιμάζει το επόμενο σε μια δυναμική πορεία, όπου η κάθε κατάκτηση γίνεται βάση για την επόμενη με πολύ κόπο και με μεγάλο τίμημα κάποιες φορές, οπωσδήποτε καθόλου ανώδυνα. Κάθε επίτευγμα απαιτεί ανυπολόγιστες θυσίες σε μια πορεία συνεχούς αναζήτησης του καλύτερου. Και αυτή τη διπλή διάσταση της επιτυχίας και του τιμήματός της υπενθυμίζει η λιτή αναφορά στην τιμωρία του Προμηθέα. Το επίτευγμα για να έχει αξία και διάρκεια προϋποθέτει αυταπάρνηση και ανιδιοτέλεια και αυτό το υπαινίσσεται η φράση του Πρωταγόρα στην οποία φαίνεται ότι ο θεός που λυπήθηκε τους ανθρώπους και έκλεψε τη φωτιά, τιμωρήθηκε για την πράξη του.

B.3

α. Σωστό

β. Σωστό

γ. Λάθος

δ. Σωστό

ε. Λάθος

B.4

είμαρμένη: μερίδιο

έξιέναι: εισιτήριο

ἔσχε: σχήμα

κλέπτει: κλεψύδρα

λαθών: λήθη

ΘΕΜΑ Γ

Γ.1

Εγώ, λοιπόν, είμαι αφενός απλός πολίτης, ξέρω αφετέρου ότι είναι προτιμότερο/καλύτερο να διδάσκεται το καλό από την ίδια του τη φύση, και δεύτερον να διδάσκεται από όσους γνωρίζουν πραγματικά κάτι καλό παρά από όσους έχουν τη διάθεση να εξαπατήσουν με την τέχνη. Ίσως, λοιπόν, δεν μιλάω με τις λέξεις που χρησιμοποιούν οι σοφιστές· δηλαδή δεν επιδιώκω κάτι τέτοιο.

Γ.2

Ο Ξενοφών διατυπώνει τις εξής επικρίσεις των σοφιστών ως προς την επίδρασή τους στους νέους:

α) ενώ ισχυρίζονται ότι οδηγούν τους νέους στην αρετή, τους οδηγούν στην αντίθετη κατεύθυνση («ὅτι φασι... ἄγουσι δ' ἐπὶ τὸναντίον»).

β) οι συγκαιρινοί σοφιστές του Ξενοφώντα δεν προβαίνουν σε καμία καλή ενέργεια μέσω της οποίας θα κάνουν τους νέους ενάρετους («οὔτε γὰρ ἄνδρα... οἱ νῦν σοφισταὶ ἀγαθὸν ἐποίησαν

γ) ούτε αντίστοιχα συγγράμματα έχουν γράψει που θα τους υποδείξουν τον δρόμο της αρετής, διότι έχουν συνθέσει πολλά συγγράμματα, με τα οποία οι νέοι οδηγούνται σε επιπόλαιες ευχαριστήσεις και σε αυτά δεν υπάρχει η αρετή («οὔτε γράμματα παρέχονται... ἀρετὴ δ' οὐκ ἔνι»).

δ) Οι σοφιστές τους προτρέπουν να περνούν ανώφελα τον χρόνο τους και τους εμποδίζουν από τον να μάθουν χρήσιμα πράγματα για την ζωή τους, ενώ τους διδάσκουν τα βάνανυσα («διατρίβειν δ' ἄλλως παρέχει... καὶ διδάσκει κακά.»)

ε) Και, τέλος τους κατηγορεί ότι δημιουργούν την εντύπωση ότι τα μεγάλα είναι ακόμη μεγαλύτερα αναζητώντας λέξεις εξεζητημένες και χρησιμοποιώντας όχι ορθές ιδέες, πράγμα το οποίο απομακρύνει τους νέους από την αρετή («Μέμφομαι οὖν αὐτοῖς τὰ μὲν μεγάλα μειζόνως... αἷς ἂν παιδεύοιντο οἱ νεώτεροι ἐπ' ἀρετήν, οὐδαμοῦ.»)

Γ.3

α.

ἄνδρα: ἄνδρας

ὄντιν(α): οὐστυνας

γράμματα: γράμμα

ᾶν: οὐ

β.

ἔωράκαμεν: ἴδωμεν

ἐποίησαν: ποιήσωσι (ν)

παρέχονται: παράσχωσι (ν)